

EFECTELE SECUNDARE ALE VIETŢII

Vlad Zografi s-a născut la București în 1960. A studiat fizica la Universitatea din București. A debutat în februarie 1990 în *România literară*, cu o povestire, fiind prezentat de criticul Nicolae Manolescu. A publicat proză (*Genunchiul stâng sau genunchiul drept*, 1993 și *Omul nou*, 1994), apoi teatru (*Isabela, dragostea mea*, 1996, *Oedip la Delphi*, 1997, *Regele și cadavrul*, 1998, *Viitorul e maculatură*, 1999, *America și acustica*, 2007, *Petru*, 2007, *Toate mințile tale*, 2011). După piesele lui au fost puse în scenă mai multe spectacole. În 2012 a publicat eseul *Infinitul dinăuntru*.

VLAD ZOGRAFI

Efectele secundare ale vieții
roman

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Discursul de recepție la Academia Română al lui Eugen Papadopol (fragment)

Domnule președinte al Academiei Române, doamnelor
și domnilor academicieni, doamnelor și domnilor,

Se cuvine, înainte de toate, să-mi exprim gratitudinea față de cel mai înalt for științific din țara pe care n-am încetat nici o clipă s-o consider a mea. Și tocmai pentru că o consider a mea, în bagajul spiritual cu care am umblat prin lume s-au aflat mereu scepticismul și autoironia, atât de viguros înrădăcinate în tradiția noastră culturală, care mă fac să privesc alegerea domniilor voastre nu ca pe recunoașterea meritelor unei persoane, ci ca pe interesul acordat domeniului meu de cercetare, și mă ajută să risipesc ceva din solemnitatea inerentă momentului.

Statutul ambiguu al preocupărilor mele mă condamnă să încep cu o întrebare frivol de generală: cum a ajuns omul să fie ceea ce este în ziua de azi? O întrebare deopotrivă copleșitoare și copilărească, cel puțin la prima vedere, și în orice caz derutantă. De aceea mă grăbesc să reformulez, așezând-o sub altă lumină: ce anume ne-a modelat pe noi, așa încât să căpătăm o imagine a lumii în care trăim? Este una dintre acele întrebări pe care, în goana după subiecte mai serioase, după cercetări orientate către un scop precis, obișnuim să le ignorăm, considerând că răspunsul nu ne va aduce un spor de cunoaștere și lăsându-ne purtați de inerția curentelor de gândire la modă. Însă tocmai asemenea întrebări simple se dovedește că au darul de a ne trezi din letargie, sunt ca înțepătura unei insecte miraculoase care aduce cu sine ridicarea vălului din fața ochilor noștri. Mi-am propus să pornesc așadar de la această întrebare, aparent copilărească, după cum spuneam, pentru a vă prezenta cadrul în care se desfășoară cercetările mele. Și nu este de mirare, din

moment ce scopul ultim al oricărei cunoașteri, oricât de specializată ar fi ea, oricât de mult ar avansa în profunzimile sau depărtările universului, e încercarea de a înțelege ce este omul.

Formația mea științifică nu mă poate orbi în asemenea măsură încât să nu recunosc evidența. Căci, la întrebarea ce anume ne-a modelat, răspunsul care îți vine automat în minte este cultura, acea cultură care, în ciuda celor mai sumbre prevestiri trâmbițate de apostolii pragmatismului, pentru noi încă n-a murit, și care este de fapt cultura umanistă. Vechea și buna noastră cultură. Nu-mi propun aici să aduc un omagiu distinșilor colegi umaniști, dar este un adevăr elementar că nici o teoremă matematică, nici o lege a fizicii, nici o descoperire din biologia moleculară nu va avea asupra omului în genere, a omului generic, dacă preferați, un impact comparabil cu cel al unei povestiri despre aventurile, suferințele și bucuriile sufletului, al unei poezii, al unui tablou ori al unei lucrări muzicale – fie ele de un nivel artistic înalt sau doar jalnice produse de serie. Chiar dacă știința este aceea care, prin mâna lungă de prestidigitator a tehnologiei, dictează módele din societate și raporturile politice de forță, și, în ultimă instanță, ne dăruiește confortul material, suntem în mod fundamental rezultatul culturii umane în care am fost cufundați și pe care, vrând-nevrând, cu pasiune, indiferență sau spirit de frondă, am absorbit-o.

Dar cum e cultura aceasta – permiteți-mi s-o numesc a sufletului –, cine și când a creat-o? Întrebarea, iarăși una aparent copilărească, e totuși importantă, fiindcă răspunsul la ea ne va lămuri în privința noastră și a felului în care vedem lumea. Am fi tentați să spunem că publicul, în majoritatea lui, e influențat de cultura contemporană, și în primul rând de atotputernicele filme de consum făcute cu bugete amețitoare și aducând profituri înzecite, dar și de o mult mai ieftină literatură online – și îmi dau seama că, numind-o „literatură“, comit un abuz de limbaj. La o privire mai atentă însă, observăm că toate aceste produse nu au nimic cu adevărat original, ele nu sunt decât mâncare

reîncălzită, dacă-mi permiteți expresia, reluarea sub o formă accesibilă, și de multe ori grosolan degradată, a unor vechi teme. În spatele cutărui film se ascund Homer sau Cervantes, smulgeți masca unui roman contemporan oarecare și veți da peste Tolstoi sau Flaubert, transportați cu de-a sila în epoca noastră, otrăviți de o locvacitate găunoasă sau reduși la nivelul unei inteligențe care suportă doar onomatopeele și trivialitățile. Încerc să-mi stăpânesc elanul polemic, altminteri risc să jignesc distinsele dumneavoastră urechi.

Prin urmare, concluzia care se impune este că, sufletește, suntem produsul culturii clasice – iar prin „clasic“ cred că înțelegeți ce vreau să spun. Părinții noștri spirituali sunt, ne place sau nu, direct sau pe căi ocolite, Homer, Dante, Shakespeare, Balzac... Oameni ai trecutului, oameni ai unor epoci în care știința, cunoașterea în general erau foarte departe de ceea ce au ajuns în zilele noastre. Observați, vă rog, paradoxul: sufletește, suntem produsul unei lumi care nu știa aproape nimic din ce știm noi astăzi. Să luăm, de pildă, imaginea despre univers a lui Dante – el nu știa nici măcar că Pământul se învâрте în jurul Soarelui. Toate acele infinite complicații artificiale, toate acele ceruri... Sigur, se va spune că ele au valoare poetică, nu științifică. În această privință am totuși unele îndoieli: paradisul lui Dante e înfiorător de searbăd și de plicticos, cel puțin în comparație cu infernul lui, mult mai viu și, după umila mea părere de nespecialist, mult mai izbutit artistic, de unde s-ar putea trage anumite concluzii despre raportul dintre valoarea literară și gradul de sfințenie... Dar n-aș vrea să intru în dispute teologice.

Iată, în fine, un lucru care nu cred că mai poate părea banal: sufletește, am fost formați de oameni care nu aveau nici pe departe cunoștințele noastre despre lumea în care trăim. Oameni care nu i-au apucat pe Copernic, Newton, Darwin, Einstein, Heisenberg, Crick și Watson, Gell-Mann – sau, dacă i-au apucat, n-au înțeles nimic din descoperirile lor. Unii, mai

recent, au mimat lamentabil înțelegerea, folosind iresponsabil și pletoric termeni obscuri, fabricând o poezie flască ce se vrea de inspirație științifică. Alții s-au înregimentat în ridicolul gen numit științifico-fantastic și, crezând că împacă știința cu arta, le-au violat grosolan pe amândouă. Dincolo însă de gusturi, de orice afinități, există o prăpastie între lumea noastră sufletească și știința noastră. Ele se află pe poziții ireconciliabile. Dacă Dante ar fi cunoscut astronomie și biologie moleculară, ne-ar mai fi vorbit despre paradis? Nici măcar despre infern, mi-e teamă. Dar el ne modelează mai departe închipuirile, chiar dacă pe căi indirecte.

Și totuși, mi se poate replica, noi acceptăm tacit divorțul între cunoaștere și artă, ne-am obișnuit cu un soi de schizofrenie, dacă-mi permiteți termenul, și am învățat să separăm apele: una e adevărul științific, alta e adevărul omenesc, cel despre care ne vorbește cultura sufletului. Nimeni nu ia în serios paradisul lui Dante și, vai!, nici măcar infernul, dar unii pot fi educați pentru a le gusta poezia și a fantaza pe tema asta. Și, vă rog să mă credeți, nu e aici vreo critică sau vreo ironie la adresa colegilor umaniști, pentru care nutresc cel mai profund respect: eu însumi, ca om de știință, sunt mereu obligat să fantalez, altminteri cunoașterea s-ar împotmoli.

Se mai poate spune că în spatele întregii culturi a sufletului se află ceva ferm, și că rostul ei e tocmai de a dezvălui acel lucru – natura umană –, de a-l surprinde din diferite unghiuri, iar asta dă unitate și coerență culturii, îi justifică valoarea, îi conferă măreția și poziția de centru de atracție pentru atâtea civilizații de-a lungul secolelor. E o afirmație nobilă, cu care, sentimental, nu pot să nu fiu de acord. În pasul următor s-ar mai putea spune că acea schizofrenie despre care vorbeam e tratabilă prin observația că știința produce în permanență teorii noi, deci e fluctuantă, fatalmente instabilă, în vreme ce natura umană rămâne, în datele ei esențiale, neschimbată – dovadă că temele vechi pot reveni la nesfârșit, sub indiferent ce forme.

Ideea aceasta de natură umană eternă și imuabilă, chiar dacă nu e afirmată ca atare, zace adânc în noi, a prins de milenii rădăcini trainice, e una dintre axiomele noastre primordiale, de care ne leagă mii de fire nevăzute. Fără ea, întreaga filozofie s-ar prăbuși. Fără ea, n-am diviniza literatura, artele. Fără ea, întregul peisaj din jurul nostru ar arăta cu totul altfel. Ea e himera noastră centrală, pe care, odată cu trecerea timpului, ne e tot mai teamă s-o privim în față.

Cum arăta însă natura umană acum zece mii de ani? Probabil că, în linii mari, la fel ca azi, cel puțin asta ne spun datele biologice și antropologice pe care le avem la dispoziție. Dar acum o sută de mii de ani? Am putea risca o aproximație, unii o fac fără să-și ia cele mai elementare precauții. Dar acum un milion de ani? Dar pe vremea dinozaurilor? Dar acum trei miliarde de ani, pe când moleculele mari începeau să se autoreproducă? Dar acum paisprezece miliarde de ani, la ora big bang-ului? Da, știu, timpul înspăimântă. Și totuși, unde așezăm granițele naturii umane?

Nadia Vornicescu

Cum m-am vindecat de naivitate. (Dar chiar am fost vreodată naivă?) Eram cu Andrei la o terasă, îi suportam poveștile dintr-o delicatete pe care nu reușesc să mi-o înțeleg. El știe să forțeze delicatetea asta – din instinct, bănuiesc, n-o face conștient, deși l-ar duce mintea. Oricum, nu-l urmăream, zâmbeam vag, putea să însemne și vai, ce interesant, și taci dracului din gură. La masa de alături stăteau trei bărboși – unul bătrân, să fi avut șaizeci de ani sau mai mult, mijea înțelept ochii, aproape să-i închidă, își legăna încet capul, purta un tricou jegos, pe care era desenat un labirint; ceilalți doi, pe la treizeci-patruzeci de ani, nu mă pricep să ghicesc vârstele, la fel de jechoși, îmbrăcați în tricouri negre, unul cu fruntea teșită, celălalt cu sprâncene groase, împreunate. Arătau mizerabil și se simțeau mândri de mizeria lor, erau stăpâni pe situație, stăpâni pe terasa aia de semi-fițe umplută cu țoape. Sprâncenatul spunea ceva, teșitul râdea, mijitul își plimba foarte preocupat maxilarul în stânga și-n dreapta. Și se zgâiau la mine. Mai precis, la sânii mei, care, trebuie să recunosc, nu sunt remarcabili, dar purtam un sutien cu burete destul de ingenios conceput. Bineînțeles că, prins în povestea lui, Andrei nu observa nimic. Și mijitul a început să zâmbească – un zâmbet care îl imita pe-al meu. Am vrut să întorc capul, ce mama naibii, doar nu sunt ultima proastă, însă mi-am zis că bărboșii tocmai asta așteptau, și n-aveam de gând să le fac jocul. Atunci sprâncenatul s-a ridicat de pe scaun și a venit la noi.

„Domnul Panait vrea să stea de vorbă cu dumneavoastră.“ Andrei a făcut o mutră! Dar și-a dat seama că n-are decât de pierdut dacă protestează, așa că a răspuns printr-un gest politicos, și ne-am trezit cu bărboșii la masă. Privirile aruncate spre țâțele mele au devenit ceva mai discrete – le-am fost recunos-

cătoare. Și ei au citit în recunoștința mea o slăbiciune, accep-
tarea faptului că puseseră stăpânire și pe masa noastră.

„Semeni cu Ioana d'Arc“, mi-a zis mijitul – clar, el era Panait. M-a tutuit din prima, măgarul! Scenariul hiper-clasic. Avea totuși o voce supărător de plăcută. La care Andrei n-a scăpat ocazia să fie inteligent: „Ai cunoscut-o?“ Ceilalți doi au rânjit, Panait nu l-a băgat în seamă. „Dar te văd pierdută în Triunghiul Bermudelor. De ce?“ Se uita la buzele mele, ziceai că aștepta să-mi vadă cuvintele tipărite în aer. Trebuia să inventez de urgență ceva, însă chiar atunci am simțit mirosul acru al sprâncenatului care stătea lângă mine. Nespălat de-o săptămână, cel puțin, așa că n-am fost în stare decât să râd fals: „Triunghiul Bermudelor! Ce tâmpenie!“ „De ce crezi asta?“ Andrei a vrut din nou să fie inteligent și s-a apucat să dea explicații de care nimeni n-avea chef. „Ți-e frică de ce e misterios“, a plusat Panait. Mi-am regăsit pentru o clipă prezența de spirit: „Ziceai că semăn cu Ioana d'Arc...“ Fără efect. A închis ochii, și-a scărpinat barba. „N-are de ce să-ți fie frică. Toate disparițiile sunt normale, toate aparițiile sunt normale. Tot ce e misterios e normal.“

Sprâncenatul și teșitul schimbau priviri. Andrei era și plictisit, și iritat, poate mai mult iritat. „Uită-te la ea“, a zis Panait, și mi-a arătat o cerșetoare cu un bebeluș în brațe. Voia să se apropie de mese, dar un tip deșirat o împiedica să intre pe terasă. Își zgâlțâia plodul, parcă n-ar fi fost o fință vie, și plodul nu gângurea, nu scâncea, nu scotea un sunet – asta m-a mirat. „Nu te mira“, a zis Panait, „e drogat sau beat. Sau a murit deja. Tu dai bani cerșetorilor?“ „Nu“, am mințit eu. „Foarte bine faci.“ A tăcut o clipă, rămânând cu ochii închiși. Apoi: „De ce crezi că le dă lumea bani?“ Andrei se uita pe cer, urmărea probabil mișcarea unui nor – obiceiul lui, care de data asta m-a enervat și mai tare. Cum se poate ca un psihiatru să nu fie atent la ce se întâmplă în jur! Să nu-i asculte pe ceilalți! Să nu-i pese! Voia să-mi arate că n-are chef de discuții cu niște

măgari instalați la masa noastră, dar nu-i trecea prin minte că mă obliga să le fac față de una singură, mai ales că țesutul privea din nou fix în sutienul meu.

„Nu, nu din milă, stai liniștită. Mila...” și Panait a făcut un gest scârbit. „De teamă, le e frică de cerșetori. Le dau banu’ și se protejează împotriva lor. Își închipuie că scapă. Și tu te protejezi prea mult.” De data asta Andrei și-a abandonat norul: „Cred că supralicitezi, maestre.” „Poate”, i-a răspuns Panait, care acum părea să-l bage în seamă pentru prima dată. Îl privea strângând din pleoape, dar Andrei era iarăși în nori. Sprâncenatul și-a aprins o țigară. Deși nu suport fumul, n-am zis nimic. Panait s-a întors spre mine: „Cum te cheamă?” „Nadia.” „Mda, se potrivește.” În alte condiții, aș fi știut să reacționez. Parcă nu-i ardea totuși de glume proaste, nici vocea lui nu suna penibil. Căutând un punct de sprijin, mi-au căzut ochii pe labirintul din tricoul jegos al lui Panait.

Și atunci s-a trezit Andrei: „Crezi că numele spune ceva despre om?” „Nimic nu e întâmplător”, a zis Panait. Ce clișeu! Dar, ciudat lucru, în gura lui nu suna rău, ba chiar mi se părea firesc. Andrei a pufnit în râs, ceea ce m-a derutat și mai tare, pentru că-i dădeam dreptate, însă eram la mii de kilometri de el. Andrei m-a simțit – da, uneori mă simte. S-a închis în sine, s-a apucat iar să urmărească norul ăla idiot de pe cer. Rănit, jignit. În stilul lui.

„Ce înțelegi tu din lumea asta?” Labirintul se desena roșu-cărămiziu pe tricoul kaki presărat cu pete de grăsime. „Ești manipulată, toți sunt manipulați.” Vocea lui Panait era caldă, avea ceva profesionist. O fi actor, mi-am zis eu, dintr-ăștia care citesc textele la Teleenciclopedia, dintr-ăștia care-ți vorbesc despre temple maya, insecte, păsări migratoare, insule vulcanice și expediții la Polul Sud. Ceilalți doi bărboși nu se mai uitau la țâțele mele, păreau preocupați de curul unei fete care servea la masa alăturată. Și s-a trezit din nou Andrei: „Cine manipulează, maestre?” Ceilalți doi au rânjit, Panait i-a aruncat o privire urâtă,

însă Andrei nu s-a lăsat: „Pe tine nu te manipulează nimeni? Sau poate că tu manipulezi...“ Dacă n-aș fi fost și eu acolo, Andrei l-ar fi băgat în pizda mă-sii, s-ar fi sculat de la masă și ar fi plecat. Panait s-a întors spre mine: „Ce înghețată îți place?“ „De zmeură.“ A chemat-o pe chelneriță și a comandat pentru toată lumea înghețată de zmeură. Teșitul nu părea încântat, dar s-a abținut. Andrei a revenit la norul lui.

„E normal să manipulezi. Cum să lași lucrurile la voia întâmplării? Haosul... Îți place haosul?“ „Îmi place“, am forțat eu râzând. „He, he“, a râs și el, „mai mult decât înghețata de zmeură?“ „Nici chiar așa.“ Râdeam. Ce tâmpită! Mi-am dat seama că mirosul acru al sprâncenatului nu mă mai deranja, mă obișnuisem cu el. „O fi haosul frumos, da' nu-i bun. Gândește-te la sănătatea speciei. Câți suntem pe planeta asta? Șapte, opt, nouă miliarde? Nu mai știu.“ Plimbându-și maxilarul, s-a întors spre teșit și sprâncenat, însă nici ei nu erau la curent cu ultimele date demografice, fumau și se uitau după chelnerițe. Andrei îl ignora stratosferic. „Prea mulți. Câteva milioane sunt de-ajuns. Uită-te la indieni. Se calcă în picioare pe străzi, nu mai au loc în Gange să-și arunce cadavrele, merg cu trenul cățărăți pe acoperișul vagoanelor, mănâncă tot ce mișcă, se bat între ei ca nebunii. Haos. Câteva milioane sunt de-ajuns. Țsta e scopul.“ „Scopul cui?“ nu m-am putut eu abține. „Tu îți închipui că lumea e lăsată de capul ei? Gândește-te.“ Nu știu de ce, mi s-au întărit sfârcurile.

Și atunci iarăși s-a trezit Andrei: „Aha! Teoria conspirației! *Zeitgeist!*“ „Filmul ăla e o prostie“, i-a răspuns Panait. „Am înțeles: evreii!“ – Andrei coborâse puțin din stratosferă. „Evreii sunt de față.“ Panait nu-l privea, era cu ochii în țâțele mele. O fi simțit că mi se întăriseră sfârcurile. „Ești cumva evreică?“ „Nu“, am apucat să spun, dar mi-am dat seama că de-a naibii ar fi trebuit să zic da. „N-are a face. Am întrebat și eu... Evreii sunt de față. La fel și masonii. De față.“ „Grupul Bilderberg,